

Рон Хогг

Відділ надходжень слов'янськими мовами з країн Центральної та Східної Європи Британської бібліотеки, Бостон Спа

Відділ відбирає та дістає матеріали з країн колишнього СРСР і країн Центральної і Східної Європи винятково для потреб Центру доставки документів Британської бібліотеки (BLDSC), розташованого у Бостон Спа. Відповідає за комплектування періодичних видань з цих же країн для колекції з питань науки у Лондоні та за придбання спеціальних видань Російської Федерації для колекції з гуманітарних та соціальних наук, що розташована у Лондонському відділенні. У статті окреслено напрями і методи діяльності відділу.

Центр доставки документів Британської бібліотеки (ЦДД) комплектує документи з питань освіти, досліджень, бізнесу та виробництва. Щороку близько 13 млн фунтів (приблизно 19 млн дол.) вона витрачає на поповнення своїх зібрань у галузі наукових, технічних, медичних та гуманітарних знань. Фонди ЦДД містять 250 тис. назв журналів, їх щорічні надходження становлять 45 тис. назв з різних галузей знань, 3 млн книжок, 4 млн звітів (найбільша колекція у світі), 350 тис. матеріалів конференцій, 500 тис. дисертацій та 130 тис. нот. Коли Центр не може надати матеріал, необхідний читачу (що трапляється дуже рідко), він звертається до інших бібліотек, у тому числі й до зарубіжних. 83,9% кількості запитів користувачів ЦДД задовольняє на основі власного фонду. Хоча він спочатку працював як поштово-служба, зараз 83% замовлень доставляються до нього за допомогою автоматичних технологій. 10 лютого 2000 р. ЦДД, створений у 1961 р., одержав 95-мільйонний запит. За подальшою інформацією про нього звертайтеся до веб-сайту Британської бібліотеки (www.bl.uk) або до її клієнтської служби (dsc-customer-services@bl.uk).

Наш відділ відповідає за відбір, замовлення, одержання та забезпечення доступу до матеріалів країн — колишніх республік СРСР і Центральної та Східної Європи. До числа 27 країн, з яких відділ дістає документи, входять: Албанія, Азербайджан, Білорусь, Боснія-Герцеговина, Болга-

рія, Вірменія, Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Грузія, Угорщина, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Македонія, Молдова, Польща, Румунія, Росія, Словаччина, Словенія, Таджикистан, Туркменістан, Україна, Узбекистан та Югославія. Основна перевага надається публікаціям з питань науки, техніки й медицини. Як правило, це серіальні видання, але ЦДД має також чудову колекцію монографій російською мовою. В разі потреби замовляється певна кількість матеріалів і з інших галузей знань. Мова публікації не є визначальною, коли вирішується питання про доцільність замовлення видання. Воно, принаймні, повинно бути розраховане на випускника науково-технічного вищого навчального закладу. Головне — самі запити. Пропозиції надходять з багатьох джерел. Вибір здійснюється і на їх основі, і на підставі запитів читачів, що дає змогу дістати максимально кондиційний матеріал, який матиме широкий попит у користувачів ЦДД. 52% британських клієнтів — представники академічних кіл, серед закордонних — 43% виробничники та працівники торгівлі.

Ретельне відстеження використання кожного примірника за допомогою лазерного зчитувача штрих-кодів є вирішальним чинником визначення, чи залишається серіальне видання у списку замовлень, чи ні. Нині загальна кількість назв, що надходять із країн СНД, Балтії та Східної і Центральної Європи, дорівнює 1888. Це істотно менше порівняно з 1990 р., коли кількість назв надходжень серіальних видань становила 4955. Зниження показника має свої причини. По-перше, зараз майже всю роботу відділу комп'ютеризовано (в 1990 р. запити опрацьовувалися вручну). Завдяки цьому запити на серіальні видання, не доставлені до фонду, обробляються значно швидше. Стало відчутно легше знаходити й вилучати неактуальні публікації з переліку видань, які надходять до ЦДД; завдяки електронній пошті

© Хогг Р., Київ, 2001

стало можливим одержувати відповіді на запити впродовж днів, а не місяців.

Як згадувалось вище, використання журналів також реєструють шляхом зчитування штрих-кодів кожного виданого примірника. Це дозволяє порівнювати використання окремих журналів і дає підстави включати до списку наступної передплати тільки активно застосовувані назви.

Оскільки асигнування обмежені, видання, які взагалі не користуються попитом або він занадто низький, щоб виправдати витрати на придбання, зазвичай, не передплачують.

Отже, ефективніша система організації праці значно прискорила, порівняно з минулим, процес вилучення назв видань з актуальних списків надходжень у разі їх припинення. Ці списки відбивають реальну ситуацію, вони вже не мають назв журналів, котрі не виходять протягом тривалого часу, однак ще не викреслені через брак інформації про їх справжню ситуацію.

Назви видань, які продовжують виходити, однак не популярні, можуть також бути вилучені з об'єктивніших мотивів, ніж це робилося раніше, бо існують ефективні засоби вимірювання їх використання. Іншою причиною скорочення кількості назв, котрі надходять, є, безумовно, той факт, що число назв серіальних видань, які виходять у країнах колишнього СРСР і постсоціалістичних країнах Європи, приголомшливо впало у 90-ті роки. Це особливо стосується науково-технічних, профільних для ЦДД видань. Процес скорочення значно уповільнився у більшості з цих країн на початку ХХІ ст.

З кінця 90-х років минулого століття зростає кількість науково-технічних журналів, проте загальний обсяг наукових видань, що виходять у 2001 р., порівняно з 1990 суттєво зменшився.

Слід зазначити, що використання читачами матеріалів з країн колишнього СРСР та Центральної і Східної Європи, що їх зберігають у Центрі, зросло на понад 50%, на відміну від 1995 р., коли було одержано точні дані про їх використання. Більшість матеріалів за 2001 р. придбано у посередників — торговців серіальними виданнями. У 1990 р. обмін з бібліотеками країн, де було здійснено видання, був основним засобом придбання 53% обсягу надходжень. У 1994 р. двоє з найбільших західних постачальників збанкрутували, і більшість торгових агентів, які працювали в країнах колишнього СРСР і Східної та Центральної Європи, зазнавала найбільших труднощів через інфляційні процеси, що відбувались у їхніх країнах. Майже три чверті придбань ЦДД з країн колишнього СРСР та Східної і Центральної Європи одержали шляхом обміну, оскільки це було єдиним засобом поповнення зібрань.

Поява ефективніших постачальників, як на

Заході, так і в країнах колишнього СРСР та Східної і Центральної Європи, постійні фінансові труднощі, яких зазнають бібліотеки в більшості країн, негативно позначились і на міжнародному книгообміні. Багато бібліотек не спроможні оплачувати всю річну передплату заздалегідь, оскільки мають чимало нагальних фінансових проблем, що потребують розв'язання в умовах мінімальних асигнувань, які до того ж надаються за помісячним графіком. ЦДД також має виправдовувати свої витрати, тому в теперішній ситуації йому вигідніше звертатися до комерційних постачальників, котрі гарантують високий рівень обслуговування, зокрема ретельність постачання. Але вони іноді не мають у розпорядженні деяких видань окремих країн, зокрема серіальних. Це призводить до очевидних аномалій, для ліквідації яких застосовують гнучкі книгообмінні зв'язки. Наприклад, через те, що торговці в Чеській Республіці виявляють високу активність у постачанні книжок, але не поспішають з виходом на ринок серіальних видань, ЦДД підтримує обмінні зв'язки з партнерами з Чехії, аби одержувати необхідну періодику. Щодо Словаччини, то там працює надзвичайно продуктивний торговець серіальними виданнями, спроможний вчасно поставити все, чого потребує Центр за помірними цінами. Тому в ЦДД немає потреби у партнерах з книгообміну в цій країні.

ЦДД, як і раніше, має книгообмінні зв'язки з Албанією, Боснією-Герцеговиною, Болгарією, Хорватією, Чеською Республікою, Угорщиною, Македонією, Польщею, Румунією, Словенією та Югославією. Обсяг обмінних операцій зменшився порівняно з 1990 р., оскільки чимало невеликих установ, які існують і досі, припинили книгообмін і замість цього продають свої публікації безпосередньо або через агента. У багатьох інших інституціях також були проблеми з книгообміном через брак коштів для формування фондів обміну.

Головною причиною скорочення книгообміну з бібліотеками цих країн є в більшості випадків відсутність агента, спроможного постачати серіальні видання за економічно виправданими цінами, забезпечувати їх максимально повний репертуар, що виходять у певній країні, та зручну й ефективну форму замовлення і розрахунків. Послуги агентів все-таки використовують, аби дістати по кілька назв з вказаних країн, але книгообмін є головним, якщо не єдиним, джерелом постачання серіальних видань. Так, для одержання більшості назв періодики Польщі та Югославії використовуємо послуги агентів, а метод книгообміну застосовуємо лише для отримання «неясних» назв, з постачанням яких у агентів є труднощі.

ЦДД припинив обмін серіальними виданнями з бібліотеками Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Естонії, Грузії, Казахстану, Латвії, Литви, Молдови, Росії, Словаччини, Таджикистану, Туркменії, України та Узбекистану. Це спричинено появою торгових агентів, які можуть постачати всі необхідні для фонду Центру серіальні видання суттєво швидше, ефективніше, за нижчою ціною, ніж шляхом книгообміну. Тільки незначна кількість видавців, приміром деякі наукові інститути, вивели свої публікації за межі системи розповсюдження періодичних видань, тому придбання цих назв маємо здійснювати безпосередньо у видавців, але такі випадки поодинокі в країнах з ефективною системою книгрозповсюдження. Наприклад, видання з Російської Федерації, Білорусі та України зараз пропонує принаймні 31 агент, а з Польщі — вісім. Деякі з них є досить спеціалізованими. Але на ринку існує до дев'яти постачальників, котрі пропонують вичерпний перелік назв комерційної періодики країн колишнього СРСР.

Цінові пропозиції торгових агентів щорічно аналізуємо, аби визначити найприйнятніші. Ціни на періодику країн колишнього СРСР, пропоновану агентами, дуже різняться, і неможливо домовитись із жодним з них про найдешевшу ціну для окремих назв. Це означає, що ми змушені користуватися послугами низки торгових агентів, аби у найефективніший спосіб використати виділені на передплату гроші.

Оскільки торгівля періодикою — досить жвава конкурентна сфера, знижки, які надають різні агенти з року в рік, теж не однакові, бо постачальники намагаються максимально скористатися з кон'юнктури ринку. Для аналізу цін застосовуються спеціальні комп'ютеризовані моделі. Оскільки відділ відповідає і за постачання матеріалів з країн колишнього СРСР та Центральної і Східної Європи для відділення Британської бібліотеки у Лондоні і за придбання російських серіальних видань з суспільно-гуманітарних питань для колекції Британської бібліотеки, розташованої також у Лондоні, ця передплата оформляється комплексно на основі одного замовлення. Передплату 500 назв серіальних видань країн колишнього СРСР на 2001 р. було здійснено саме у такий спосіб. Як зазначили постачальники, це

було найбільше у всьому Європейському Союзі замовлення на періодику з країн СНД та Балтії. Послуги різних постачальників порівнювали і оцінювали. Якщо журнали, що надходили протягом попереднього року, не користувалися попитом, їх вилучали зі списку передплати на наступний рік, а ті, які читачі використовували, перезамовлялися агенту, котрий запропонував найвигідніші умови. Нові назви на 2001 р. також замовлені у найприйнятнішого постачальника.

Час від часу ми практикуємо випробувальні замовлення невеликої кількості назв у нових агентів, аби з'ясувати їхні можливості. Якщо агенти не зуміли довести свою ефективність, ми скорочували обсяг замовлення, а інколи взагалі скасовували його.

Ці методи виявились економічно ефективними для поповнення зібрань ЦДД Британської бібліотеки у Бостон Спа. У період з 1999 р. по 2000 р. ціни на періодику з країн колишнього СРСР на експортному ринку загалом зросли на 19%, у той час як для Центру вони збільшилися лише на 9%, позаяк понад 100 замовлень було розміщено в інших, нових торгових агентів. Вартість передплати російської періодики 2001 р. порівняно з 2000 р. на внутрішньому ринку в середньому зросла на 30%, а для ЦДД — лише на 22%, у зв'язку зі зростанням конкуренції між постачальниками західного ринку, а також завдяки гнучким й економічно обгрунтованим методам поповнення зібрань Британської бібліотеки.

Ціни на цю ж продукцію в країнах Східної і Центральної Європи тяжіють до стабілізації, там не існує такої жорсткої конкуренції між постачальниками. У Польщі, наприклад, усі торгові агенти пропонують більш-менш однакові ціни, і визначальним фактором для їх вибору є рівень надання послуг. Планується протягом 2001 р. провести подібний аналіз пропозицій агентів з інших країн. Передбачається здійснити й аналіз існуючих книгообмінних зв'язків з точки зору їх економічної ефективності і на підставі одержаних результатів у кожному окремому випадку визначитися, чи передати замовлення окремому комерційному постачальнику, чи залишити ситуацію незмінною. Це є досить складне завдання для відділу, штат якого налічує три працівники.